

# Kinek Észak, kinek Dél. Vagy a világ kicsiben

Duna partján Athén

*Újvidék története* (eredetileg így: *Újvidék!*) 1894-ben került ki frissen a Popovics testvérek nyomdájából. Kiadta *Újvidék szab. kir. város közönsége*. A szerző nagyon örül, mindenkinek dedikál, és tíz év múlva örökre elvitorlázik az Egyesült Államokba, hogy ott haljon meg az első világháború kitörése előtt. Mi történhetett abban a tíz évben? Mi játszódhatott le, esetleg valami összetört a lelkében? Megroppant a szívében? Per pillanat nem látom, nem látjuk innen – száznál is több év távlatából. Pedig tényleg: milyen kevés is az.

Névtelen krónikásunknak, Anonymusnak – mint tudhatjuk már – *É. M.* azon a ponton igazat ad, hogy a magyarok e többnyire szelíd tájon, le Titelig, így Újvidék helyén is mindjárt a honfoglalás alkalmával megtelepedtek, és pár századdal később „erősen volt itt képviselve a magyar elem”. Szerinte nem egy, ezer okunk van azt gondolni, hogy előtte számos szláv „országocska” keletkezett a Délvidéken, melyek a szláv patriarkalizmus elve szerint szigorú családfők alatt állottak. Ilyen szláv tartomány lehetett a Bácska helyén. Talán a bodrikok törzse élt itt, amiből a Bodrog név származik. És aztán meg hová lettek a szlávok? Miképp az ország egyéb idegen ajkú lakossága, beolvadtak a magyarságba. Így lettek magyarokká az Újvidék területén lakók. Úgy, hogy néhány száz év múlva a mai városunk területén egykor létező falvak neveit illetően mindenütt magyarsággal találkozunk, vidékünk szláv jellege nyomtalanul eltűnt. A nemzetiségi változás okát a hódító és a hódoló nép közötti viszonyban találjuk, az erősebb jogában. Ököljogban? – Ez az első pillantásra gyors beolvadás némelyest ellentmondani látszik annak, amit a szerbek asszimilációjával kapcsolatban tapasztalhattunk meg mi, magyarok, magyar történelmünk során, ellenben ennek igazsága vagy hamissága hadd ne dőljön el rögtön itt! Úgyse tud...

Erdekes, csaknem igazából pofonra menő, kemény viták képesek kerekedni arról is, testvérek közt, vajon a honfoglalás egyben a magyarok első be-

jövetelét jelenti-e a Kárpát-medencébe. Többen azon a véleményen vannak, hogy nem, és ezeknek egy része az úgynevezett kettős honfoglalás elméletének híve. Szerintük tény, hogy a hatszázas évek vége felé új nép indult ebbe az irányba a rögzös úton, érkezett ide, mégpedig az úgynevezett késő avarok (milyen szép: késő avarok! Mint az ősz). Nyugaton annak nézték őket, minek a térség addigi, lósajtot zabáló, lócsecsszopó lakóit, kivéve a barbár ügyekben rafináltabb bizánciakat, akik okuláré nélkül is rögtön látták, bizony nem avarokkal van dolguk, hahó! Hiszen a széthullott onogur törzsszövetség egy része vetődött e tájra. Férfiak, nők, gyerekek vegyesen. Különösen a nők csinos szoknyája volt árulkodómód feltűnő, meg a járásuk. – Ezek lennének hát a korai magyarok? Nyelvüket mindenesetre nem ismerjük pontosan. Nem hallatszik már ide. Kacagásuk sem. Foszlányokra hullott volna az időben, mint sámánjaik színes tolla?

Egy parázs vitát kavaro feltevés szerint az érkezők, ezek a korai *dógyosok* igenis magyarul beszéltek („ugarul ugattak az ebjei!”), így voltaképpen velük vette kezdetét a honfoglalás. Utódaik aztán szép számban megérték a másodikat, az Árpáddal érkező hullámot, azzal a magyarság két csoportja egybeolvadt. Így komótosan megmagyarázható – ha közben nem vágnak kényelmetlenül, mintegy Lehel-szerűen – kupán, például az a módfelett érdekes dolog is, miszerint az onogurok nevéből látszik származni a magyarság összes idegen elnevezése: *hungarus*, *vengr* stb. De ezenkívül léteznek még teóriák, amelyek szerint magyarok kisebb csapatokban szinte mindenkit megelőztek errefelé a letelepedésben, amit, úgy tűnik, végleg nehéz bizonyítani. Akár csak azt, hogy a magyarok már eleve keresztényekként jöttek a messziből („a gyilkos, hazug venger ördögüket! grrrr!”). Akárhogy is, nem tisztünk, nem is szándékunk szakmai dolgokban „szakférfiúi” állást foglalni. Még ha néha annak az ellenkezője tűnik is igaznak, mi itt egy szórakoztató, végeredményben tanulságos, néha vicces történetet igyekszünk elmondani, amelyben *É. M.* a mi kedvenc vakvezetőnk, vagy számárvezetőnk, vagy ahogy tetszik. Mondtuk már? Mindegy.

Ő a mi emberünk, gondolataiban, cselekedeteiben egyaránt. Árnyékában is. Amíg tud. Lényeg hát, hogy szerinte a délvidéki községek létrejöttének idejét egész pontosan lehetetlen meghatározni. Úgy keletkeztek (netán tűntek el) azok, ahogy a várföldet kezelő várispán a várnép között használatra kiosztotta, vagy éppen ahogy a földesúr birtoka változott. Három évszázad alatt így keletkezett Zajol, Csenej, Bivalyos és Baksa község, nem utolsósorban Pétervárad. Ezek egy része várföld, másik nemesi birtok volt. Nevük 1237-ben tűnik fel először, amint egyik földesúrról a másikra szállnak, következőképp jóval előbb alakulhattak. Tudnunk kell itt a korabeli étellel kapcsolatban, hogy akkoriban a várnép és a paraszt csendben munkálta a földet, robotolt urának, nemegyszer vért köpött és hugyolt, néki egyéb szerep

nem nagyon jutott. Robotoló és dézsmafizető munkások sokasága volt a falu, márpedig azoknak *nincs történetük*. A közélet egyedüli képviselője a gyakorta ricsajos, vircsaftoló, sokszor dühítő méltatlansággal viselkedő, „szőrös hátú nemesség”, amellyel mint a társadalom mozgatórugójával és intézőjével, a történetírónak számolnia kell, hacsak nem az a helyzet, hogy eleve délibábokat óhajt kergetni. Lovának patkóját derekas hiábalósággal koptatni holmi poros-gazos tévutakon.

Nos, amennyiben közelebbről szemügyre vesszük, láthatjuk, hogy az első okirat, amelyből az Újvidék helyén valaha létezett községekre fény derül, az a péterváradi, illetve a bélakúti ciszterci apátság alapító, helyesebben adományozó levele. Ebből az okiratból tudjuk, hogy felsorolt településeket hajdanában a szilajságáról híres Péter ispán uralta. Ugyanez a királyi diploma említi Péter birtokainak elkobzását is, mivel az elvetemültje Béla király szeretett anyját, az egyébként valószínűleg testileg-lelkileg frigid Gertrudot (Gertrúdot, Gertrudist) teketória nélküli galádsággal, apelláta nélkül megölte. Márpedig, ugye, az említett 1237-es évből eredő, idézett királyi diploma szerint Péter Töre fiú volt, boldogtalan családja e földet örökös birtokának tudhatta, s a múlt homályába vesző időkben a legnagyobb valószínűség szerint *Turwey*nek írták nevüket.

Midőn IV. Béla országszerte rendezte a javakat, Péter bűnéért Töréeket, azaz *Turwey*éket megfosztotta vagyonuktól, amelynek egy részét aztán a betelepített, halk szavú, szépen éneklő, Szent Bernát felvirágoztatta, sajtkészítéssel különösebben nem foglalkozó, inkább a mások gyártotta sajt lyukán át leselkedő, filozófiát kedvelő cisztercieknek ajándékozta. Még hozzá együtt: Töréeknek a Péterváraddal szembeni területen magasló várával. Erre jön harminc év múlva V. István oklevele, amellyel a IV. Béla nyolcadik gyermekeként született Istvánunk bizonyos Aranylábú-Bács falut, ami viszont egykor Töre fiáé, Péter ispáné volt, ezen uradalmat kolostorostul-révestül *alla rinfusa* a saját púpos királyi ajtónállójának ajándékozta. Örökre (hogy fulladjon meg a rája roskadó örömtől...). Érthető? Újvidék históriájának szempontjából itt az a legfontosabb, hogy a bácskai uradalomnak a folyó másik oldalához tartozása folytán megint felélénkül a révforgalom. És mivel itt a fő átkelő, nagy vásártér alakul ki a sík újvidéki, azaz a bővebben termő bácskai oldalon. És így. Meg úgy. Piactér a hun csatalovak régi legeltetőjén.

Az ismét fokozatosan benépesülő helyet eleinte nevezték Péterváradhoz tartozóan magát is Péterváradnak, megkülönböztetésül Ó-Péterváradjának, Váradnak, hogy a mohácsi vész előtt a Vásáros-Várad névre hallgasson legtovább. Utána jött a zászlón lobogó Hold, Ibrahim meg a sötét. Annak is előtt még más, mert mielőtt a gyilkos Pétert magát is megölték volna – hiszen ki fegyvert ragad, fegyver által vész el néha – kínjában ezt találta a bosszúállók arcába átokképp üvöltölni:

– Hogy b... meg mindannyiatokat a tatár!

(Kérdés: vajon tényleg kiabálhatta-e ezt Töre sarokba szorított fia, Péter, mielőtt elvették volna hitvány életét?)

Egy derűs szerdai napon *É. M.*, fittyet hányva minden egyébre, szokásos kíváncsiságától hajtva újfent kiszállt az előzőleg kiszemelt terepre meggyőződni, hogy a többféle, négy pókhálós fal között született, tejszagú spekuláció közül melyiket hajlandó alátámasztani a finnyás valóság. Ahogy írja, ásatásokat rendezett Újvidék határában, a temerini országút mindkét oldalán, hol a régi, száraz lőportorony állt, és amely hely, amikor a folyó még nem volt olyan mértékben megregulázva, a Duna partját képezte. Nevezetesen egy dombról és annak környékéről van szó. A magaslát sosem került teljes egészében víz alá, Péterváradnak átellenben, Csenej és Zajol közvetlen szomszédságában található, és egykor ingovány vette körül, újabban pompás mező övezi, rengeteg pillangóval és virgonc, vidáman bukfencező mezei nyulacskával. Derék emberei ott leütötték ásójukat a zsíros, fekete földre, amelyről ma már tudjuk, hogy a világ egyik legjobb termőtalaja, és nem is kellett túl mélyre menniük, hogy sok kövér gilisztán és egy dundi, egészséges, méltatlankodó vakondon (épp a hálósobáját rendezgető kis vakundokon) túl mást is találjanak, igaz kevésbé élő, de a maga módján beszédeset. Egy méterre a felszín alatt középkori téglákra bukkantak, továbbá tömény koromra jelöl annak, hogy ott hajdan nagy pusztulás mehetett végbe, amelyet részben tűzvész okozhatott. Gyanítható, hogy a települést, amely egykor ott állt, szörnyű háború vitte el.

A föld mélyéből előkerült újabb keletű téglák arra engedték következtetni kutatóinkat, hogy a letarolt helyen utána újra építkeztek. Lelkendezve újságolja itt *É. M.*, muszáj megjegyezni, hogy meglelte egy kézi sódaráló darabját. Talált egy törött patkót és egy terméskőből faragott oszlopfőt, amely minden kétséget kizáróan templomi oszlop maradványa. A rajta lévő ornamentum tiszta román stílusú, korai román, amelyből bizton megállapítható, hogy ott hajdanán katolikus templom és falu állott. És hogy a patkó meg a sódaráló? A lakók lovakat tartottak (nyilván igaziakat, nem *kelepeket*, azokat különben is zavarja a sódaráló hangja), és a sőt nem nyalták, hanem szórták. De az, hogy egészen az erdélyi sóbányákból hozták-e, vagy éppen a messzi tengerről érkezett az anyag, tulajdonképpen nem lényeges.

Slankamennél mennyi van belőle? Természetesen nem tudja Anonymus.

A továbbiakban arról is értesülünk, a régi talaj alatt egy-két tenyérnyire emberi csontvázak sokasága hevert, főképp tátott szájú, hajdani ropogós fűbe harapó koponyákkal, ami kétségtelenné teszi, hogy azon a helyen ütközött folyt. Utána a hullákat nem temették el rendesen, csak vékonyan befödtek földdel. Szerinte ha csakugyan létezett ott falu, akkor az Ó-Péterváradja, vagyis Vásáros-Várad lehetett. – Megtalálta hát, amit keresett!

Kérdéses, illetve érdekes lehet ez a domb, a mai szemszögből, tekintetbe véve, hogy *É. M.* ideje óta mekkorát nőtt Újvidék, és hogy a kisebb telepek, mint afféle mobil-alkotások, gyakorta többször is helyet váltottak. Így aztán elképzelhető, hogy *É. M.* tkp. arról a dombról beszél, amelyekre a péterváradai várból egykor kiűzött vitéz Alapi György mászott föl még egyszer visszanezni szegényének színhelyére. Bár nagyságát tekintve inkább hihető, hogy az a magaslat valamelyik csököttebb testvére e nagyobbak (ahogy emez a péterváradinak), nem messze az egykori Temerini kaputól. Mindegy, ez sem annyira fontos, hogy sokat törjük rajta a fejünket. A lényeg: tényleg ez lehetett az a *Wárod* község, amelyet IV. Béla oklevele a Duna partján, a bácskai oldalon emleget. Ahol Petur, azaz Péter hajdani vízi vára magasodott. Meg a pétervárad apátság nagy magtára, hová a „történet nélküli” jobbágyok a teméntelen dézsmát cipelték roskatag. Látástól Mikulásig, ahogy gúnyolód-nánk szerencsétlen ördögökkel manapság.

*É. M.* nem nagyon szerethette a tatárokat, mert alig említi őket sok mindenre kiterjedő könyvében. Talán megérezett és megértett valamit abból, amit manapság kínai tudósok állítanak, miszerint Dzsingisz kán, a legnagyobb tatár, nem csupán a globalizáció első harcosa volt – amennyiben az idő és a tér kiterjesztését, a határok elmosódását értjük ezen a manapság kopásig használt kifejezésen –, hanem mintegy kiszabadította Európa jelentős részét a teológia béklyójából, amivel a reneszánsz megjelenését készítette elő az Ókontinensen. Nem mellesleg mintegy hidat teremtett Ázsia és Európa kultúrája, világszemlélete között. Jó, ennyit erről az érdekes kínai állásponttól. Valószínűbb mégis, hogy *É. M.* nem ezért nem foglalkozik velük behatóan, hanem mert a tatárok gyorsan átsöpörtek a Délvidéken, s nem tartózkodtak itt, vagyis ott elég ideig. Bezzeg a törökök! Ők igen. És úgy tűnik, mindent, amit nem sikerült elpusztítaniuk az első hullámban, gondosan összeírták a másodikban. Ezért a török háborúk idejéről a *defterek* nyújtanak prima felvilágosítást, a török államigazgatás itt-ott kávéfoltos, édes *rahat lokum*tól ragadós számviteli könyvei. Érdekes olvasmányt jelentenek, ha kicsit szárazat is.

Ami Vásáros-Váradot illeti, az oszmánok tartósabb berendezkedése előtt ugyancsak szenvedett tőlük, mint alkalmi fegyveres betolakodóktól. Derék humanista Verancsics Antalunk írásából tudjuk, hogy Bali bég – aki olyan jókedvében volt, hogy madarat lehetett volna vele fogatni – széles vigyorával valósággal letörölte a térképről Baksafalvát és Kőszentmártont, amelyek élve maradt lakossága világgá futott, és soha többé nem tért vissza. Akár Óvidék lakói a rossz emlékű, nagy árvíz után. Vásáros-Várad ugyanakkor még talpon maradt, ha megroggyantan is, csak valamivel később múltott ki. Vagy a fényes, nagyelméjű Ibrahim égette fel Pétervárad elfoglalása után, vagy ami valószínűbb: a még fényesebb, még nagyobb elméjű szultán bejövő seregének

esett áldozatul, midőn Szulejmán bőszen Bécsnek-Budának ment, közben letarolt mindent, ami útjába esett.

Ekkor tűnt el a belakúti (cisztercita, ciszterci v. ciszteri) apátság is. Kemálpasazáde elbeszélése szerint ugyanis a „bálványoknak emelt templomokat”, ahány volt belőlük, mind mecsetté alakították át.

A rombolás (és az átalakítás) olyan elszomorító méreteket öltött, hogy midőn Szulejmán a maga mindent gyászba és pernyébe borító akciójából megtérve hadával megszállott Péterváradtal szemben a bácskai oldalon, ott akkor már csak rideg pusztaság fogadta. Száraz lószar, döglött pocok. De hát ki tehet róla? Ő maga robbantotta fel maga után a hotelt, amelyben megszállott, meg annak a bő éléskamráját.

Szulejmán tettei fölött a Dunán Drinápoly felé – mint tudjuk – makacs hasmenése ellenére továbbutazó, görcsölő gyomrú Verancsics deák így siránkozik: *„Az császár Buda előtt által költezik, az másik rablót kibocsátá, ki Vácut fogva Gyenesig, Miskolcig, Mohiig az Nagy szegedig Péterváradjáig a Duna-Tisza között mind megrablák, ígetik. Az Úr Isten tudja, mennyi számtalan ezer rabot elvisznek.”* Vásáros-Várad és a szomszédos, még meglévő falvak tehát vagy Pétervárad bevétele után semmisültek meg közvetlenül, vagy valamivel később, amikor Ibrahim nagyvezér – pontosan ott, ahol tűnődő szemével egy óriási harcsát látott rabolni a vízben – rövidesen erős hidat vert a szultáni seregnek. *É. M.* azt állítja, hogy legkésőbb a török császár átkelése alkalmával elpusztult e vidék, magyar lakói eltűntek. Messzi Törökországba cipelték őket rabszolgának, Vásáros-Váradot ezen a néven soha többé nem találjuk. Ezt követően aztán apránként szerbek foglalták el az elnéptelenedett területeket. Ide szállingóztak (megint), a Duna mentére, hol legelő volt elég, halászatra is volt lehetőség vastagon, hajózással is kereshették kenyerüket. Akár némi kalózkodással, teszem hozzá én, az elhíresült Mitár bandavezérre célozván, és annak ugyancsak messze zengő tetteire.

Miként egykor a hun uralom alatt, úgy jöttek most is a szerbek, némelyikük füttyörészve. Nekik mindegy volt, akár itt, akár a hazájukban, a török igáját kellett nyögniük. Itt azonban valamivel kedvezőbbek voltak a viszonyok.

Item. Újvidék történetében is sorsfordulatot jelentett az 1697-es év, amikor Savoyai Jenő Zentánál a történelem egyik legvéresebb ütközetében szó szerint likvidálta II. Musztafa szultán és Elmas Mehmed nagyvezír hadát, ezresével, sőt tízezesével úsztatva le a Tiszán, mint kipusztított erdő rönkjeit, a török sereg halott katonáit. Mintegy vízi úton visszapostázta a szerencsétleneket Konstantinápoly irányába. Illetve a valódi fordulatot az azt követő karlócai béke hozta, amely a vesztes oszmánok és az ún. Szent Liga, azaz Ausztria, Velence, Lengyelország, nem utolsósorban Oroszország között kötött meg. Ennek értelmében a törökök kénytelenek voltak lemondani

a Maros–Tisza közének és Temesvárnak a kivételével minden magyar hódoltsági területről, amivel lényegében megszűnt a Magyarországra nehezedő másfél évszázados török uralom. Az Oszmán Birodalom európai felségterülete, vagy befolyási övezete a Balkánra és a két román vajdaságra, Moldvára és Havasalföldre zsugorodott.

A földig rombolt Karlóca helyén sebtében összebarmolt barakk-táborban az alkudozók, ha tüsszögve és köhögve is, erőltetett iramban, ahogy korunk modern online-krónikása írja: „*megállapodtak a határookban, a fogolycserékben, a szabad kereskedelemben, s hogy kölcsönösen lerombolják a határmenti erődket. A törökök biztosították a területükön élő keresztények lelki gondozásának szabadságát. A negyedszázadra fegyverszünetet szavatoló okmány latin és török szövege Bécsből és Drinápolyból jóváhagyva 1699. január 26-án reggel a tárgyalóterem asztalán várta, hogy aláírják a békebiztosok. Régi rítus szerint az asztrológusok jelezték azt az időpontot, amikor a nap, a bolygók és a csillagok együttállása kedvező, és felemelhetik a lúdtollakat. Ezzel is az Univerzum rendjéhez kívántak igazodni. Úgy vélték, hogy miként az égboltozaton a bolygók ütközésmentesen járhatják pályáikat, az országok együttélését is elrendezhetik úgy, hogy ne legyenek többet háborúk. Pontban 11 óra 45 perckor kinyitották a tárgyalóterem ablakait: tudja meg Kelet és Nyugat, Észak és Dél, hogy elhallgattak a fegyverek.*”

Megbízott emberként Luigi Ferdinando Marsigli ekkor lelkesen nekilátott – immár a megkötött béke szellemében és értelmében – véglegesíteni az európai világ új térképét. Itt felettébb érdekes az is, amit Veljko Milković újvidéki történész és feltaláló mesél, hovatovább le is rajzol egyik könyvében. Nevezetesen az, hogy a tárgyalásra érkező feleket előbb speciális bokszkoba zárták, amelyek egyforma távolságra helyezkedtek el a tárgyalóasztaltól, és csak miután mindenki befutott, a sokáig borotválkozó, pepecselők is, akkor csapódtak fel az ajtók. Méghozzá egyszerre, abból a célból persze, hogy a kerekasztalhoz mindenki azonos időben érkezhessen. A magyar fél kivételével – jegyzem meg én –, mert olyan, ellenére minden súlyos érintettségnél, egy szál sem volt közöttük. Ugyanis osztrák sógorunk, talán egészségünket féltve, de nem tartotta szükségesnek.

Tizenhét év arany béke következett, ami nagy időnek számított akkoriban. A Duna bal partján, néhai Vásáros-Várad oldalán, az újvidéki hídsánc közelében, ahol majd sok év múlva a magyar szabadságharcosok visszalőnek Jellasics embereire, szóban forgó időben szerb granicsárok telepedtek meg. Szó szerint elsáncolták magukat itt, az üregi nyulak által szivacsosra furkált római, azaz barbár sáncok eltűnőben levő, folyóparti nyúlványának közelében, és minthogy településük a péterváradai erőd joghatósága alá tartozott, neve Péterváradai Sánc lett. Erről egyik legjelesebb polihistorunk, Bél Mátyás is említést tesz *Notitia Hungariae novae historico-geographica* című munkájában, *É. M.* pedig többször is hivatkozik rá, mint olyan tekintélyre, akinek szavai

aligha kérdőjelezhető meg. Következésképp tényleg léteztek valaha ezek a szerb sáncok, *É. M.* idejében azonban már csak a Sánc utca őrizte nevében (és talán hepehupáiban) ezek emlékét.

① ① Bél Mátyás egyébként híres alkimistának számított, aki józan esze ellenére hitt az aranyvesszőt hozó szőlőtőkében; mindenféle titkos latin formulát ismert, mindent latinul írt, közben állította, hogy minden magyarországi nemes magyar, még ha más is az anyanyelve. (Figyelemre méltó teória.)

Itt találkozhatunk, ha jól nézem, először a „szerb város” fogalmával. Eszerint, *É. M.* szavaival élve ismét: azt a kisdud falut, mely mint Pétervárad várálja a Duna bal partján támadt a vész után, lakosai nyomán szerb falunak, később Szerb Városnak nevezték. Hivatalos iratokban azonban általában Péterváradi Sáncot találunk. Ugyanitt tudhatjuk meg, hogy a karlócai béke után, amely a bácskai és a szerémi részeket hosszan biztosította a Habsburgoknak, a bécsi kormány haladéktalanul elrendelte a visszafoglalt területek pontos és kimerítő összeírását. Ebből derül ki, hogy az egyébként gyors növekedésnek indult Péterváradi Sánc lakossága akkoriban mindössze negyvenhárom civil férfuból és kétszázötvenöt álmában is kardforgató, lödöző katonából állt. Továbbá tizennyolc suttyó, kopasz állú, szertelen köpködésükkel és káromkodásukkal, farokrángatásukkal az apjukat utánzó kölkökből. A konskripció, érdekes, számszerűsít mindent a marháktól a malmon át a sörházig, egyedül a nőkről nem tesz említést. Kislánykákról legkevésbé. Ami talán azzal billen helyre, hogy nemsokára várost virágoztató királynéja lesz az országnak. Persze, nem mindjárt. Előbb még utoljára meg kellett verni itt a törököt.

A történelmi Magyarország teljes felszabadulását jelentő pozsareváci béke, tehát 1718 után Bácskát széltében-hosszában beutazó Bél Mátyás szerint, aki kétszer is megszámolta, hogy egyszer se tévedjen: Péterváradi Sánc mezővárosban a katolikusoknak egy templomuk van, a szerbeknek három. A közeli hegynek pedig, hozzátehető, a tizenötödik század óta minden pusztítást túlélő, tucatnál is több ortodox kolostora.

&& Nos, azt mondják, valamikor régen, különösen csendes napokon, ha megállott az ember a folyóparton, és feszülten fülelt, egészen halk, de folyamatos percegést hallott a Fruška gora felől. Megszuvasodott volna a hegy? Nem. A kolostorokban mindenféle szent iratot szorgosan, néha a megszállottsággal másoló szerzetesek tollának a kaparászását hallotta. Az az iszonyatos üvöltés pedig, amelyik néha belehasított ebbe az idillbe, valósággal a frászt hozva némelyik, gyengébb idegzetű papra, nem lehetett más,



mint a tulajdon békéjét mégsem lelő, a Fruska erdőiben kószáló, Péterváradnál, illetve Karlócán utolsó csatáját veszítette Damad Ali pasa szitkozódó, fájdalmas ordítása, amely a maga harsányságával tanúskodik arról, hogy a történelem emléktárába csúszott, albán származású, elfelejtett anyanyelvű, török lelkű méltóság még ma sem tudja megemészteni: azt az átkozott havat augusztusban.

Meg elhinni: a péterváradi ütközet óta örökre ott tátongó lyukat széles mellkasán.

◆◆ *Vitam et sanguinem.* A magyar királyság kilenc évszázados történelmében mindössze két királyné, pardon, királynő regnált (tudjuk, az utóbbiak uralkodhattak csak saját jogon). Véletlenül mindkettő Mária, nyilván a Szent Szűz nyomán. A tizenhatodik században Habsburg Mária♥, ♥II. Lajosunk szépséges, vidám, táncolni imádó, dús ajkú felesége, majd – a mohácsi vész után – búskomor, csempe, elvékonyodott szájú özvegye ült rövid ideig a trónon, a tizennyolcadikban pedig Mária Terézia, az ország mindenkor legnépszerűbb Habsburg uralkodója került drámai körülmények között hatalomra – nem kis részben a magyar rendek segítségével. Szinte egész Európa azon nyomban megtámadta, kétségbe vonva a nőági örökösödés jogát. Mindenki a „gyenge nő” birodalmán igyekezett volna osztozni. Legelőbb a halálos ellenség, II. Frigyes porosz király, akit ugyan a pápa kiátkozott, amidőn a Szentföldről jogos rosszérzéssel hazasiető II. Andrásunk nyomán próbált nagy kereszties haditetteket véghezvinni, ellenben mint kevésbé duhaj, filozofikus hajlamú, ügyes és felettebb bátor uralkodó, egyik kulcsfigurájává lett az egyetemes európai történelemnek.

Frigyes a Berlin melletti Potsdamban született, tudható melleleg. Ereje már csecsemőkorában megmutatkozott, ahogy a mi, lelki szemünk előtt sűrűn feltűnő Rózsa Sándorunknak, aki viszont csak a betyárkirályságig vitte. Frigyes, mondják, túlélte, hogy keresztelőjére télidőben egy szál lepelben hurcolták a templomba, ahol jéghideg vízzel locsolták, majd súlyos aranykoronát csaptak messziről a fejébe. Ebbe a spártai próbába korábban több testvére behalt, ő azonban a maga kis pufók arcával és bunkócska pecsével túlélte még sok egyebet, hogy 1740 decemberében Sziléziát fenyegetse katonáival, ami viszont felbátorította III. Ágost lengyel királyt, hogy magának Ausztriát és Stájerországot követelje, ugyanakkor a spanyol és a szárd udvarok sem maradtak rest. Végül Franciaország is hadat üzen az alig huszonvalahány éves, még nagyon fiatalka és hamvas, a szorongatottságba erőst belesápadt, majdnem beleje betegedett Mária Teréziának. Mit volt mit tennie szegénynek, mint azt, hogy a pozsonyi országgyűlés elé sietve, ott fehér lábain megállva: kedves magyarjainak a segítségét kérje. Kesergése pedig helyben, ezt is tudjuk, messzemenően nem lelt siket fülekre (süket filekre?).

Miközben felvetődik a kérdés: vajon létezik-e olyasmi, amit többen is tudunk, közben egyféleképp tudjuk?

Nos, aligha. Ahogy például az aradi vértanúk kivégzését illetően is több változat és alváltozat létezik – például utolsóként kötötték-e fel tényleg, vagy annak egyvel előtte Damjanich Jánost, s hogy ő ott szó szerint, meg egyáltalában mit mondott, azt mondta-e, amit mondott, meg mire gondolt, vajh, amíg mondta stb. –, úgy erről is több verzió szól. Hogy hát pontosan miként is esett meg ez a sűrűn felidézett dolog. Hogyan is állunk ezzel a mi magyar históriánk egy másik, de nem ritkábban látogatott helyével, közhelyével? Amely ha közhely is, némely szabad gyökével, kacsával, akármijével, de áldásosan kapaszkodik az itt általunk előadott történetbe. Fűződik, miként az aranyszőlő venyigéje. Ragaszkodik-ragasztódik illeszkedve, mint a szőlő édes-magvas termése. Annak ténylegest szerémségi, vagyság épp karlócai aranyszín nektárjáról nem is beszélve. Közben ugye: a sokféleség lenyűgöz (bár gyakorta meg baromira idegesít).

Nos, midőn Mária Terézia könyörögve a magyar rendek elé állt, ahol elcsukló hangon előadta bánatát – ahogy a tizenkilencedik század festője ábrázolta – a jelen levő nemesség szinte vezényszóra rántotta elő suhogó kardját. Csak ott leghátul ragadt be valakinek, de aztán ő is megoldotta valami laposabb, görbe, messziről kardnak tetsző bottal, s a torkok egyként harsogták:

– Életünket és vérünket!

Kicsivel hosszabb változatban:

– Életünket és vérünket királyunkért!

*Vitam et sanguinem pro rege nostro!* Mármost ha jobban belegondolunk, akkor az a helyzet ezzel a *pro regével*, hogy ebben az esetben, Mária Terézia♥ esetében nőnemű királyt jelent, szinte asszonypápát. Kakukkfókat. Egy valódi nőt, aki élete során a maga káprázatos és odaadó módján összesen tizenhat gyermeket szül egyetlen urának, ♥Lotharingiai Ferenc Istvánnak. Ebben az értelemben tehát nőisége felől nem hagy kétséget, márpedig akkor ez azt jelenti, hogy a magyar nemesek, ekkora lelkesedéssel követve egy elárvult asszonyt (régiesen: asszonymarhát), önmagukhoz képest bámulatosan gyors fejlődést mutattak. És csakugyan, mert bár megszületett tüstént a konyhalatin német csúfolódás is a magyar szalmaláng-természetre célozva, hogy *Vitam et sanguinem, sed avenam non!*, tehát a zabunkat viszont nem adjuk, tényleg az lett, hogy az ország nagy rössel nekilátott adakozni.

Persze, főleg a nemesség, de hát övéké a történet, mint hallottuk.

Zabból jutott szépen a seregnek, legfeljebb ott, ahol zabból rossz termés mutatkozott, jutott búzából meg egyéb gabonából. – Így volt ez, kérem. Legalábbis így áll ez már másutt is nagy örömmel emlegetett, jeles Tóth Béla barátunk (akit valószínűleg alaptalanul toldottunk meg az előzőek során egy doktori titulussal) mindenféle történelmi érdekességről szóló, felettébb szó-

rakoztató és tanulságos művében is. Ez a dolog a szalmalángról példának okáért. Számunkra ugyanakkor külön fontossággal bír az a hosszabb távon szerencsésnek mutakozó döntés, melynek nyomán Pétervárad SÁNC derék, iparosodó lakossága a maga részéről nyolcvanezer forint gyorssegélyt ajánlott fel a megfelelő pillanatban a csaknem bemattolt királynőnek, aki aztán – ha a maga szelíd, angyali, tokácskás mosolyával majdnem taccsra vágta is az egész magyar gazdaságot: termelést, természetst, mindent, vámpolitikájával Ausztria gyarmatává züllesztve Magyarországot – erről a nyolcvanezer forintról sosem feledkezett meg. Minden nyomor ellenére a fejlődést mégiscsak biztosító *szabad királyi város* címmel jutalmazta Újvidéket. – Mert Újvidék lett a neve a helynek, eladdig Pétervárad SÁNCnak. Azaz *Neoplanta*. Azaz *Neusatz*. Nem utolsósorban *Novi Sad*. Maga Mária Terézia rendelkezett erről, nagy akarat- tal és dús kebellel, pregnánsan lezárva a vitát, vajon Bácsvárnak, Dunavár- nak, Vízköznek, netán egyébnek kereszteljék e kisedet helyet.

– Neveztessek Újvidéknek – üzente.

(Neveztessek Újvidéknek a mezőváros, amely Evlija Cselebi török törté- netíró szerint kulcs Buda várához; közben oly bőven megterem a környékén minden, és lakói is oly szívest adakozók.)

Ennek aztán senki nem szegült ellen, inkább dicsérte az uralkodónó bölcs döntését: *Nominetur Neoplanta*. 1748-at írtak ekkor. Előtte sok minden történt, a felek – ahogy általában lenni szokott – váltakozó szerencsével és fel- állásban küzdöttek a különféle hadszíntereken. A fiatal királynó, kinek csak kevéske időt hagyott a maga sorsa és akarata másállapot nélkül, oda se neki, lelkesen buzdította bátor magyar harcosait, akik viszont erősen belejátszo- tak abba, hogy az ellenség kitakarodjon az osztrák örökös tartományokból, s biztosítva legyen végül a Monarchia fennmaradása, nem utolsósorban Mária Terézia uralma. Mária Teréziáé, akit kezdetben különös előszeretettel ábrá- zoltak különféle gúnylapok anyaszült meztelenül – hatodrangú pikantériával ugyan –, amint a háborúzó nemzetek megfosztják utolsó darabka fehérne- műjétől is. Erre jön a később majd igencsak lázongó, a szabadságáért életét és véréit beáldozni igyekvő magyar nemesség, s mint valódi gentleman, mit tesz? Fogja és felöltözteti. Legalábbis betakarja kacagányával. Pedig mennyien is nézték volna még úgy szívesen a pöreségében megszégyenült, lángoló orcájú, trónjába kapaszkodó, szegény, hatalomtól megszédült, gyenge húsú nőt.

Aztán pontosan kik mások jeleskedtek volna leginkább Mária Terézia oldalán? No, kik? Természetesen a felpaprikázott magyar huszárok. Közü- lük is Hadik András, Újvidékkel határos Futak grófja, aki olyasféle vakmerő tettet hajtott végre Neisse váránál és Frankensteinnél, amilyenhez foghatót a félelem fogalmát nem ismerő, a negyvennyolcas magyar emigrációból kima-

gasló, végül a homályban eltűnő egyik hősünk visz majd végbe az amerikai polgárháborúban Buffalo Springfieldnél, a maga halállovaglásával. Emlékszünk még a nevére?

Hadik András♥ tábornagy, ez a nem túl magas, előrehaladó korában kissé megpocakosodó-köpcösödő, ám tengerkék szemének ragyogását haláláig megtartó, kompromisszum nélküli harcos – akinek rossz nyelvek amúgy botlástalannak tartott ♥Mária Terézia némely gyermekét is tulajdonítják, főleg a feltűnően összeszorított ajkúakat és kockafejűeket – a híres Dessewffy ezredben szolgált. Már a török elleni hadakozásban kitűnt, bravúrjairól számos adoma keringett az országban. Az aacheni békéig folyó hadjáratban és később, a hétéves háborúban is mind magasabbra emelkedve a legkülönbözőbb csatatereken bukkant fel, illetve tűnt ki Hadik, miközben örökké azon morfondírozott, hogy visszavonul, mielőtt még életét veszítené, és valahol békés káposztatermesztésben, savanyításban éli le maradék éveit. Pedig menynyire is utálta a káposztát ifjúkorában a jezsuitáknál!

Hiába, minden elfogyasztott tányérral együtt az ember változik, szűrte le a bölcsességet. (Persze, változik, hm, hm... minimum gyomorbőségben.)

Nos, mindegy, Hadikunk, aki minden lóval szót tudott érteni, akárcsak minden emberével, pár száz lovassal egész ezredeket volt képes világgá zargatni, Németalföldön különösen Antwerpen ostrománál tett kiváló szolgálatot. Ezerhét százötvenhétben – valószínűleg jómagá számára is kiszámíthatatlanul – hirtelen Berlinben terem, szétveri a csekély számú, megrémült őrséget, és a lába előtt reszkető városra 310 000 (betűkkel: háromszáztízezer) tallér adót ró, amelyet még II., azaz Nagy Második Frigyes, más források szerint Móríc dessauai fejedelem lóhalálban történő megérkezése előtt sikerül a maga derék részéről meglovasítania. Később Torgau, Strehlen, Meissen és Wittenberg mellett jeleskedik, hogy végül szolgálataiért megkapja a Mária Terézia-rend nagykeresztjét. Leszerelése után bács megyei főispán, műkedvelő versmondó és változatlanul szenvedélyes lovas. Újvidék és Futak határában, Alpár pusztán még sokáig látják a parasztok iszonytatón száguldozva jelentős porfelhőt kavarni. Egyszer, mesélik, kivont karddal valami nyúlfülű, vagy jó, jó, éppenséggel szamárfülű óriáskígyót vett üldözőbe, amelyik a káposztájának egy részét megette, a többit kiapadhatatlan bosszúvágyától vezérelten lerandította. Szóban forgó bestia indítékai ismeretlenek, ahogy ennek az üldözésnek végső kimenetele is.

Hadik András ott nyugszik a futaki temetőben, hacsak mára nem forgatták ki a földből kihéredett csontjait. Lovas szobra viszont a budai várban áll, ahol is csínytevő diákok kisuvickolták, jól kiszidolozták megtermett jószágának domború, két féltékéjű herezacskóját, úgy az még rossz időben is távolról fénylik, messziről hirdelve mind a lónak, mind gazdájának örök „salamoni” dicsőségét.

Van ennek a sztorinak egy olyan felettébb mókás változata, amelyben Hadik – lévén október tizenötödike Mária Terézia névnapja – két tucattal, a város címerével díszített női kesztyűt kért és kapott berlini kalandja alkalmával, hogy lovagbajnok módjára kedveskedjék imádott, legszebb, legnemesebb bajszportájú, piros arcú úrnőjének. Állítólag csak jóval később, már Bécs alatt derült ki, hogy a berlini kesztyűsök tréfából csupa felemás, bal kézre való „hancsuét” pakoltak neki. Ezt az ezzel a kérdéses esettel is, mint megannyi másikkal sokszemű kíváncsi lény módjára foglalkozó Tóth Béla a sértett németiség koholmányának, szintiszta bosszúból hápogó, elől fröcsögő, hátul fosogató kacsjának véli. Igaza mellett azzal érvel, hogy mindazoknak az ijedt mesterembereknek, akikre a marcona, mindég csak befelé mosolygó, egy tömbből faragott arcú katona keményen ráparancsolt, hogy huszonnégy óra alatt hímezzék a címet a kesztyűkre, aligha juthatott eszébe ilyen áprilisjárás. Vagy mégis meg merték volna kockáztatni a rossz viccet? Aligha, hiszen jól tudták, hogy a diadalmas hadvezér az effélel ugyancsak megkeiserültetné velük. Mert tiszteletlenség a királynővel szemben, közben arra is alkalmas, hogy az ajándékozót hatványozottan kínos helyzetbe hozza.

*T. B.* tesz említést ugyancsak arról, mennyire ingatag valóságallappal rendelkezik Liezen-Mayer Sándor, amúgy prima koloritú, finom modellálású festőnk híres műve, amelyik azt a megható jelenetet ábrázolja, amelyben Mária Terézia az utcán megszoptatja egy beteg koldusasszony éhező kisgyermekét. Szerinte az irgalmasságnak e nemes (teszem hozzá: látványos) cselekedetét, amelyet sok más fejedelmi asszonyság dicséretére is emlegetnek, Mária Terézia nem gyakorolhatta, mert tizenhat zsbongó gyermeke közül nem táplált maga egyet sem. Márpedig köztudomású, hogy az olyan nőnek, aki nem szoptat – ahogy mondja *T. B.*: – még a betegágyban elapad a teje. Liezen-Mayer szép képe tehát megfestett érzékeny mendemonda, amelynek eredetét alkalmasint az ilyen történetekben bővelkedő régi iskolai könyvekben kell keresnünk. Ugyanakkor többszöri adatközlőnk és mesefánk, Emica Višal♥ újvidéki kisnyugdíjas keményen alkoholizáló, leszázalékolt élettársa, bizonyos ♥Vladimir B. volt rajztanár szerint meg éppen hogy igaz. De nem Újvidéken történt a dolog, ahol Mária Terézia életében nem fordult meg soha – csak a fia, meg később Ferenc Jóska –, hanem Szentendrén. Ott Mária Terézia♥ nem egy ízben vendégeskedett, merthogy nagyon megtetszett neki ♥Csarnojevics Arzén pátriárka, akivel olyan jól kijöttek, olyan jól eldiskurálgattak az élet dolgairól egy kis pálinka mellett, hogy az már kezdett kínossá válni a bécsi udvar számára. Ezért aztán nagy nehezen lebeszéltek Arzén folyamatos megviziteléséről. Ám nincs kizárva, hogy azokból a traccspartikból is származik gyerek.

Meg kell jegyezni, ezzel szemben az tünik igaznak, hogy Mária Terézia sosem találkozott Csarnojevics Arzénnel, hát még hogy áldásos állapotba

kerüljön tőle! Ugyanis a derék pátriárka – rég túl a maga alkonyán – a temetőben pihent már csendesen, „*kukaczká lett kukacszal*”, amikor a királynő egyszer valóban megszállt az erre az alkalomra speciel penésztelenített és kimázolt, frissen beüvegezett szentendrei erdészházban, ahol tisztelére még a régi patkányfogót is új színekbe öltöztették.

Tényleg: mindössze bosszantó makulátlansága miatt tapadnának hozzá ily könnyedén, szopódnának reá, megsüvegelendő tisztaságú személyére ezek a dögletes piócák? Karddal nem is lapogatni, inkább aprítani való terjesztői által? Nehéz lenne ezt is egyértelműen megválaszolni.

A hivatalos történetírás arról beszél, hogy Mária Terézia ugyan egyszer fortélyból kapcsolatba lépett Madame Pompadourral♥, ♥XV. Lajos francia király begyes szeretőjével – akinek szépségéről és okosságáról ♥Voltaire szinte bohócnak esve ki: valóságos ódákat zengett –, de nem igyekezett vele túlságosan összebarátkozni. A prostitúciót mélységesen megvetette, s nagy erővel küzdött ellene. Így például rendeletet hozott, amelynek értelmében a kéjnéket Bécs városából Magyarországra száműzi. Méghozzá valamiért a virágzó Délvidékre, a termékeny Bácskába, hogy az újvidéki feleségek tüzes hergelésére tétován tiltakozni próbáló férjeiknek végül sikerüljön elérni: a türelmi zóna ne Bácska, hanem Bánát legyen. Mi valósult meg ebből, mi nem, ördög tudja. Sok újvidéki képzelte úgy, ha már a királyné a vásárok számát megengedte felszaporítani, az oda csődülő közönségnek éppenséggel nem ártott volna ez a kis extra kikapcsolódás. (Jól megfigyelhető ma e jelenség pl. Pesten, a Hungaroring Óperencián túl is híres autós eseményénél!) Az örömlányok újvidéki tömeges letelepedése mindenestre elmaradt, ezért hát aligha mondható, hogy a magyar szabadságharcban Újvidékre tüzesőt zúdító Kiss Pál várparancsnok csupán Isten akaratát teljesítette akárha.

Egy mai, délvidéki illetőségű, azonos neműek szerelmét egyre bátrabban hirdető leszbikus portál egyébként a legszörnyűbb, legmaradibb észjárásra valló törvénycsomagok egyikeként említi Mária Teréziának az ún. szodómia ellen hozott tiltásait és büntetéseit. Mondván, az ilyesmi sose ismétlődjék meg a tényleg felszabaduló szerelem ege alatt.

Egészen mást ért a *szodómia* kifejezésen Vladimir B. volt rajztanár, aki egész fiatalon műlovarként kezdte pályafutását. Csak aztán volt egy botlása. Mondja, oktató hangnemben, a lovas népek férfi ivadékeinál – így például a hunokénál, akárcsak a magyarokénál is –, ahogy később a huszárok esetében például, előfordult, előfordul, hogy huzamosabb ideig tartó kínos helyzetben a férfi végül a kanca forró hátsójához folyamodik. Illetve a csődör potyogtatás után még egy ideig csábítón villogó fenekéhez. Természetesnek ugyan nem mondaná, ámbátor praktikusnak igen e megoldást. Ugyanakkor kevésbé pártolja asszonyi részről azt, ami szerinte valamiért német nők körében for-

dult elő a történelem folyamán eddig leggyakrabban, méghozzá: hogy lovakkal közösüljenek.

Azt a fantasztikus, első pillantásra inkább poggyászemelésre használható, csörlős-csigás szerkezetet, amelyet meggyőződése szerint a középkorban külön erre a célra szerkesztettek Nürnbergben, gyors, rutinos mozdulatokkal le is tudja skiccelni, működési alapelvét azonmód megmagyarázni, tekintet nélkül az elfogyasztott alkohol mennyiségére. Márpedig azzal a – kancapor segítségével előtte hatalmasra erektált – csődört mintegy két lábra állítják, hogy egy kerekeken guruló kocsi segítségével a vaginálisan már csak ezzel a nem mindennapi módszerrel kielégíthető, serényen kínálkozó vulvájú nőt azon nyomban alája tolják. (Netán válogatott kis közönsége előtt, hogy érdekesebb legyen.). Mind a kocsi, mind a köteleken lógó állat marionettszerű rángatása szavatolja a megfelelő mozgást. Már most Mária Terézia esetében, véli, annyi gyerek után érthető volt ez az eljárás, csakhogy végzetes baleset történt. Épp a mi Hadik Andrásunk Mária Teréziának ajándékozott kedvenc lovával. Ugyanis az állat műhibából, a szerkezet anyagfáradásától, ki tudná, de váratlanul az oldalára dőlt, és a királynőben iszonyatosan felduzzadt dorongját estében kirántva, orvosolhatatlan sérülést okozott tekintetes szerelmének. Buja kancanőjének. Annak nemsokára bekövetkező, hosszú földi uralmának véget vető halálát ily fertelmes mód idézve elő.

De hogy miért? Mert így akarta a vérszomjas élet.

